

HAGYOMÁNY

Keleti örökség a Nagykunság népi kultúrájában

A XIII. században a keletről jött etnikai csoportokkal újra megjelenik a Kárpát-medencében az eurázsiai sztyeppe lovasnomád kultúrája. A török és iráni eredetű beköltözők hatása a magyar nép embertani képén, anyagi és szellemi kultúráján egyaránt érezhető. Velük felülrétegződött a keleti kultúra. Igaz, hogy a török hódoltság másfél évszázada elég hosszú idő volt ahhoz, hogy jelentős kulturális átadás-átvétellel számolhatnánk, de a török közigazgatás berendezkedése folytán erre csekély lehetőség volt. A törökök szinte érintetlenül hagyták a birodalomhoz tartozó területek intézményrendszerét, mert az érdekük az volt, hogy jó adófizetők legyenek. Így a hódoltság alatt meglévő települések és azok gyér lakossága a kereskedelem révén jutott török hatáshoz, ami leginkább a díszítőművészetben, a táplálkozási kultúrában és a viseletben nyilvánul meg.

A Kunságban a korábban elkezdődött pusztasodás a török idők alatt folytatódott. A hódoltság, illetőleg a Rákóczi-szabadságharc utáni visszatelepülés, a Nagykunság benépesülése után alakult ki az a sajátos történelmi tudat, ami a Jászkunságot, jászokat és kunokat egyaránt jellemezte. Egyfelől származástudatot takar, de területhez kötődést is jelent. Kunnak lenni az élők tudatában annyit jelent, mint „*konok, nyakas, kálvinista*”, a sziken is megélő, összetartó, de azt is jelenti egyben, hogy a Kunságon lakó. Befelé zárt világába alig enged be idegent, más etnikumot, más vallását. A Kunság mint az Alföld legnagyobb állattartó körzete *életmódjában* sokáig megőrizte a *keleti hozadékot*, ami fundamentumát jelenti annak a származástudatnak, és annak a sajátos színezetű népi kultúrájának, amely olyan markánsan megmutatkozik. A redemptióval újabb erősítést kapott az a másság, a régi jogállás visszaszerzésére irányuló törekvések egyesítették az erőket, egyben a határokat is kijelölték. Ez védelmet jelentett az itt élő lakosságnak.

Feltételezzük, hogy a visszatelepült lakosság között arányaiban több lehetett a kun származású, a többi betelepült pedig alkalmazkodott a kultúrájukhoz. A redemptio során visszavett privilégiumok keretei között zajlott az a sajátos parasztpolgári fejlődés, ami, ha töredékeiben is, de megőrzött jó néhány olyan kulturális elemet, ami nem tulajdonítható másnak, mint az egykori kun műveltség töredékének. Végző soron mindegy, hogy *kuntudatnak* vagy *redemptus tudatnak* nevezik a történészek, az etnicitás modern értelmezésének megfelel így is. A két fogalom nem ellentétpárja egymásnak. Az etnikus identitás hangsúlyozása mindig nagy társadalmi problémák esetén, amolyan válsághelyzetben kap nagyobb hangot és teret. Kétségtelen, hogy e sajátos történelmi tudat kialakulásában, formálásában a helyi értelmiségnek mindig nagy szerepe volt. A helytörténet oktatása az iskolák tanmenetének része volt. A két világháború között a helyi nyomdában készült füzetek hátorsó borítóján rövid Kunság-történetet olvashattak a kisdíák, a helybéli tanítók, nagy hírű gimnáziumi tanárok között jó tollúak is voltak. Ők autentikus közvetítők voltak egy néprajzi csoport kultúrájának. Ám a származástudatot „bizonyítékokkal” nehéz igazolni. Végző soron az ember az, aminek tartja magát. Függetlenül attól, hogy „*öslakos*”-ok vagy „*tős-*

gyökeres”-ek avagy jövevények voltak, gondolkodásukban egységessé váltak a Nagykunság lakói. A *kuntudat* mindig úgy forog közzájón, mint a magyar társadalmi tudat egyik része, a magyar kultúrába olvadt idegen elem oly módon integrálódott az itteni hagyományokhoz, hogy közben megtartott – elsősorban az átmeneti rítusoknak köszönhetően – olyan elemeket, amelyek a már vázolt történeti körülmények között hagyományozódva szinte máig fennmaradtak.

A kun műveltség archaikus rétegét képezik a nyelvelmékek, elsősorban a földrajzi nevek, személynevek és a szórványelmékek, amelyeket a tájnyelv olykor jelentését veszítve is, de megőrizte. A kun műveltség, így a nyelv is a XVI. századra fokozatosan belesimult a magyar műveltségbe. A nyelvtudomány jórészt összegezte a magyarországi kunok nyelvének problémáit, az újabb kutatási irány is kirajzolódott mostanra. Ezzel kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy a helynevek a kun műveltség archaikus rétegébe tartoznak – de a hozzájuk fűződő történeti mondák a török kort idézik. Végső soron érthető, hiszen időben az a kor áll az emberemlékezettel befogható idő közelében. A személy- és ragadványnevek azonban olyan területei a nyelvelmékeknek, amelyek még szép eredményekkel kecsegtetik a nyelvészeket. A szórvány nyelvelmékek többsége a pásztorkultúrához kötődően élt tovább.

A gyermekfolklor területéről a Mándoky Kongur István gyűjtötte kiszámolós mondókát, annak kapcsán az asztragalos csontokkal játszott kapójátékok keleti párhuzamait találjuk, hasonlóan a *kótya*, *bige* játékhöz.

A proverbiumok között a *farkasgégén eresztett* szólás keleti háttere érdekes. Elsősorban anatóliai kapcsolata miatt úgy vélem, hogy ez a szólás Erdélyen át a kisázsiai török kultúra felé mutat. A farkasín mint rontószer a néphit etnikus sajátossága, amely közép-ázsiai gyökerekkel rendelkezik. A műfajilag nehezen behatárolható káromkodások főleg a török ellen irányuló „*hajdúbeszéd*”-et őrizték meg.

A néphit területén a táltoshit tekinthető olyan sajátosságnak, amely keleti párhuzamai alapján az ősvallás emléke kultúránkban. Diószegi Vilmos és Barna Gábor megállapításait a *Szolnok megye néprajzi atlasza* felmérései igazolták. Fentiek alapján állíthatjuk, hogy a pásztorkultúrához kapcsolódva a táltoshit etnikus gyökerű eleme népi kultúránknak, ami a kun műveltségi felülrétegződés okán maradhatott meg napjainkig.

Népszokásaink közül, a lakodalmas szokáskör és a temetkezési kultúra sajátos elemei említendőek. A lakodalmas szokásrendben az egykori hódoltsági területen – beleértve a Kunságot is – számos régi keleti, kelet-európai szokáselem él, főként a házassági ajándékozásnál, a lakodalmas jelképeknél, így az almaszimbólumok, a lakodalmas zászlók, a völgyénytől a menyasszony számára megkívánt ajándék esetében. A kunsági lakodalmas szokásrendben a menyasszony vételára (a hajdani *kalim*) emlékének meglétét a néprajzi atlasz felmérései igazolták. A keleti párhuzamokból az világlik ki, hogy a közép-ázsiai törökség kultúrájával mutat rokonságot, hasonlóan a jelképes nőrablás – az útelkötés – szokásához, amelynek analógiái napjainkig fennmaradtak. A kunsági lakodalmas szokásokban a századfordulóig éltek. A tisztségviselők között archaikus a vőfély és a lovas legények alakja. A vőfély a törökségi lakodalmas gazdának felel meg, a vőfélyversek pedig az esemény elbeszélését adják. Nem lehet véletlen, hogy az első vőfélyversek az Alföldről kerültek elő. Itt, a Nagyalföld közepén, a Kunságon maradtak meg olyan apró elemek a legösszetettebb társadalmi intézménybe, a lakodalmas szokásrendbe ágyazva, mint a lakodalmas zászló–kendő mint jelkép, a juhfej rituális osztása, amit az összehasonlító vizsgálatok eredményeként etnikus gyökerű műveltségi elemnek vélték.

A temetkezési kultúrában a kunok sajátosságának tekintik a kutatók a *kurgánon* álló, kezükben áldozati csészét tartó összobrokat, amelyek a kunok vándorlási területén a IX–XI.

századtól megtalálhatók. Az ősök tiszteletének ezt a módját feltehetően a *kunkép* Korhány (kurgán), Kormancsok (áldozati hely) nevei és néhány földrajzi név őrizte meg. A kunok lila gyásza és a sírokba rontáselhárítás céljából tett kultikus növények, az anyarozs (*Secale cornutum*) és az üröm (*Artemisia*) olyan elemei a népi kultúrának, amelyek minden kétséget kizáróan a kunokat jellemezték. Közülük pl. a lila gyász emléke, a kunsági kitelepülés miatt a bácskai Feketics és Bácskossuthfalva (Ómoravica) helységekben századunk elejéig megmaradt.

A népi táplálkozás terén a szárítást, füstölést, és a juhhús főzésének, fogyasztásának sajátos szokását tartom etnikus gyökerűnek.

A tárgyi kultúrában, elsősorban az állattartáshoz kötődően, a kunsági legénybot, a kutyanyakörv és a nyereg szerkezete őrizte a keleti kultúra emlékét. A viseletben a *kunsüveg* az, amelynek kontinuitását igazolni lehet szinte a kezdetektől addig, míg a kalapviselet ki nem szorította. A szűrvisolet ázsiai eredete bizonyított. A kunságra annyiban jellemző, amennyiben a rajta lévő díszítés sajátossá tette. Ez a viseleti darab a legvitatottabb, hiszen a magyar nyelvterületen elterjedt, ám a különböző kelet- és nyugat-európai hatásokra alakult sajátosan magyar viselet lett, amelynek álló gallérja, szabása, rátétes díszítése archaikus, közép-ázsiai, de a díszítése olykor hódoltság kori török hatást is mutat. A kérdést nem lehet eldönteni, az azonban tény, hogy a legrégebbi táji típusnak a jászkunsági szűr tűnik. Díszítőművészetünkben a kunhímzés őrizte meg a keleti elemeket.

A kunsági népi kultúrában számos olyan elem őrződött meg, amely az egykori kun műveltség része volt. Beépült a magyar kultúrába, így annak különös színt adott, s egyben táplálta azt a sajátos történeti tudatot, ami a térség legfőbb jellemzője.*

Bartha Júlia

Ügyességi táncok a vajdasági Tisza mentén

BEVEZETÉS

Vajdaság Szerbia északi, Magyarországgal határos, részben magyarok által lakott területe. Etnikai összetétele rendkívül változatos: a régió lakosságának egyharmadát számos különböző etnikai csoport teszi ki.¹ Három nagy folyója, a Duna, a Tisza és a Száva három földrajzi területre osztja a tartományt: Bácskára, Bánátra (Bánságra) és Szerémségre. Vajdaság magyarok által lakott területe – eddigi kutatásaim alapján – három táncdialektológiai egységre osztható: a Dél-Duna mentére (Gombos, Doroszló, Bácskertes), az al-dunai székelyek lakta területekre (Hertelendyfalva, Székelykeve, Sándoregyháza) és a Tisza mentére. Más területekről nem áll rendelkezésünkre kutatási információ.

* Részletesebben lásd Bartha Júlia: Keleti örökség a Nagy-kunság népi kultúrájában. Nagykun Hagyományőrző Társulás, Kisújszállás, 2018. A szerk.

1 Főként szerbek és magyarok lakják a régiót, azonban szlovák, horvát, roma, román, montenegrói, bunyevác, ruszin, jugoszláv, makedón, ukrán, német, albán, szlovén és bolgár nemzetiségűek is élnek a területen.